

УДК 316.013

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

Москалюк Оксана Іванівна
м.Хмельницький

У статті проаналізовані окремі теоретичні положення компетентнісного підходу підготовки соціальних педагогів. Детально охарактеризовані зміст, види, рівні професійної компетентності соціального педагога, визначені чинники її формування. Особлива увага приділяється сутнісним характеристикам професійної компетентності, які позитивно впливають на процеси професійного розвитку, дозволяють переосмислити особистісний та професійний досвід, сприяють формуванню нових професійних еталонів майбутніх соціальних педагогів.

Ключові слова: компетентність, компетенція, професійна компетентність, компетентнісний підхід, соціальні педагоги.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства пріоритетною характеристикою фахівця є його компетентність як здатність орієнтуватись в умовах

професійної діяльності, розвивати уміння та навички для продовження своєї освіти протягом усього життя. Компетентнісно спрямоване навчання створює умови для особистісного розвитку та творчої самореалізації особистості, формування соціальної, комунікативної, рефлексивної та інших видів компетенцій, запровадження інноваційних навчальних технологій, удосконалення рівня знань та умінь студентів.

Останнім часом пропонується чимало напрямів оновлення, збагачення та розширення змісту професійної підготовки соціального педагога. Однак не усі ідеї та нововведення залишаються реалізованими, якщо домінують інформативні методи навчання, якщо залишається незмінною традиційна технологія підготовки, яка не спрямовується на розвиток професійних компетенцій майбутнього фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід за-

значити, що у науковій та науково-методичній літературі значне місце відводиться дослідженню професійної компетентності педагога (В.Андрущенко, О.Гура, О.Дубасенюк, І.Зязюн, В.Кремінь, Н.Кузьміна, І.Підласий, В.Семиченко, С.Сисоєва, В.Сластьонін та ін.) як фундаментальному компоненту формування професіоналізму, професійної майстерності, особистісного та професійного саморозвитку.

Протягом останніх років у системі вищої освіти України спостерігається помітна тенденція до посилення компетентнісного підходу у сфері професійної підготовки соціальних педагогів та соціальних працівників: професійна комунікативна компетентність соціальних працівників (Д. Годлевська, 2007 р.), конфліктологічна компетентність соціальних педагогів (І. Козич, 2008 р.), правова компетентність соціальних педагогів (Я. Кічук, 2010 р.), рефлексивна компетентність соціальних педагогів (В. Раскалінос, 2014 р.) тощо.

Наукові розвідки засвідчують, що поняття «компетентність», «компетенція» мають свої змістові відтінки та є базовими категоріями компетентнісного підходу. У визначенні «професійної компетентності» охоплені діяльнісний, психологічний, особистісний, культурологічний та інші підходи [3].

Таким чином, дослідження основних положень компетентнісного підходу зумовлена, по-перше, пошуками нових ідей та технологій у підготовці соціальних педагогів; по-друге, недостатнім висвітленням у наукових дослідженнях сутності самого феномену «компетентність соціального педагога» та недостатньою розробкою системи його формування.

Мета статті – проаналізувати окремі теоретичні аспекти компетентнісного підходу у підготовці соціальних педагогів.

Виклад основного матеріалу. Витоки понять «компетентність», «професійна компетентність» мають давнє коріння, що поступово трансформуючись, дійшли до сучасного термінологічного їх тлумачення. Різні аспекти професійної, психолого-педагогічної, предметної та інших видів компетентності досліджуються у філософії, соціології, психології, педагогіці, акмеології, теорії та методиці професійної освіти та інших міждисциплінарних наукових напрямках.

Варто зазначити, що сучасний стан наукової літератури визначається наявністю великої кількості досліджень феномену компетентності, що поєднує у собі когнітивні, мотиваційні, особистісні складові, містить загальнолюдські, професійно важливі цінності, гнучкість професійного мислення, знання, уміння, здатність до самореалізації тощо.

Звернення до словників та енциклопедичних джерел дає можливість більш ґрунтовно розглянути сутність та розуміння цього феномену. Зокрема, тлумачний словник української мови терміни «компетенція» та «компетентний» пояснює таким чином: 1) компетенція – обізнаність; коло повноважень організації або особи; 2) компетентний – той, що має достатні знання в певній галузі; має певні повноваження [2, с.188]. Термін «професійна компетентність» включений до основних компетентностей у системі професійної освіти, а також базових компетентностей у професійній діяльності. Його вживають у межах поняття професійна якість, або компетенція. У словнику професійної освіти за редакцією Н. Нічкало зустрічається таке тлумачення цього поняття: «сукупність знань і вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності...» тощо [7, с.149].

На формування професійної компетентності майбутніх

соціальних педагогів впливають різні чинники. На індивідуально-психологічному рівні вони зумовлюються: потребами, інтересами, мотивацією, здібностями та іншими індивідуальними особливостями. На соціальному рівні їх визначають умови соціального середовища, соціальний досвід людини тощо.

В умовах професійної підготовки істотно змінюється зміст навчально-виховного процесу, додаткового смислу набувають процеси соціалізації та розвитку. Якщо раніше людина готувалася до життя взагалі, то тепер сфера її майбутньої діяльності конкретизується, коло професійно важливих якостей звужується, починають переважати знання, пов'язані з майбутньою професійною діяльністю. По-іншому проходить і процес соціалізації, адже студент – це особа з певним досвідом соціальних стосунків, яка переносить у нову соціальну групу досвід, стереотипи, традиції, норми тощо.

Орієнтуючись на компетентнісний підхід підготовки соціальних педагогів, вважаємо за необхідне розмежувати такі поняття як: «навчання спеціаліста», «виховання спеціаліста» та «соціалізація спеціаліста». Досить ґрунтовне тлумачення та зіставлення цих дефініцій подає у своїй монографії Н.Лавриченко. Смысловое значення терміну «навчання спеціаліста» авторка розглядає як процес надання особистості і засвоєння нею певного обсягу знань, умінь і навичок, володіння якими є умовою її відповідності певній системі функціональних вимог до спеціаліста. Зміст, обсяг, системність, форми викладання і рівень засвоєння цих знань, умінь та навичок визначаються сутністю та специфікою тієї професійної діяльності (спеціальності), якою має оволодіти майбутній фахівець. Множина усіх чинників утворює відповідну систему показників, яка відіграє роль ідеальної «моделі спеціаліста».

«Виховання спеціаліста» – це цілеспрямований вплив на формування множини його людських якостей: фізичних – здоров'я, працездатності, витривалості тощо; психологічних – інтелекту, волі, почуттів; духовних – моральності, спрямованості, творчих засад; соціальних – комунікабельності, діловитості, розсудливості, толерантності, здатності до колективної діяльності тощо. Відповідно, виховати – значить забезпечити органічну єдність внутрішніх якостей особистості як суб'єкта певної діяльності і системи необхідних для неї знань, умінь та навичок.

Поняття «соціалізація спеціаліста» розглядається як процес його «вмонтування» у діючу соціальну систему спеціальної діяльності, початок і умова його практичного буття як спеціаліста, його фахової реалізації та самореалізації, підсумок і завершальний етап процесу його формування як фахівця. Усі ці поняття, як складові єдиного процесу, з одного боку є передумовами, причинами та наслідками одне одного й відбуваються одночасно, з іншого – відіграють різну роль на тій чи іншій фазі підготовки спеціаліста [4, с. 58]. Адже формування майбутніх спеціалістів – це складний процес особистісного самовизначення та становлення людини, яка готується стати фахівцем у певній галузі діяльності, значне місце у якому посідають професійне виховання, професійне навчання, а також соціалізація та розвиток у поєднанні з механізмами самовиховання, самоосвіти та саморозвитку.

Загальною ідеєю компетентнісного підходу є компетентнісно зорієнтована освіта, спрямована на комплексне засвоєння знань і способів практичної діяльності, завдяки яким людина успішно реалізує себе у різних галузях життєдіяльності. Компетентнісний підхід у підготовці соціальних педагогів полягає у розвитку та формуванні у студентів

конкретних фахових компетенцій, пов'язаних з майбутньою соціально-педагогічною діяльністю.

Мала енциклопедія з соціальної педагогіки компетентність соціального педагога розглядає з точки зору «компетентності спеціаліста» та «професійної компетентності». Такий підхід дозволяє виділити рівні компетенцій соціального педагога: *методологічний, інформаційний, комунікативний, соціальний та культурологічний*. Розуміння пріоритетних напрямів соціально-педагогічної діяльності дає можливість конкретизувати основні види компетентностей соціального педагога: *соціальні, мотиваційні та функціональні* [5, с. 108-109].

У дослідженнях С. Архипової професійна компетентність соціального педагога розглядається як інтегральна характеристика, яка визначає здатність розв'язувати професійні проблеми і типові професійні завдання, що виникають у реальних ситуаціях соціально-педагогічної діяльності з використанням знань, професійного і життєвого досвіду, цінностей і нахилів [1, с. 99].

На думку В. Поліщук, компетентність – це не тільки наявність знань і досвіду, а й уміння правильно ними розпоряджатись у професійній діяльності. Компетентність передбачає індивідуальний стиль професійної діяльності, інноваційний творчий підхід, розвинену соціально-педагогічну рефлексію, здійснення авторських пошуків [6, с.325].

Словник з соціальної педагогіки Л.Мардахаєва виділяє такі різновиди компетентності як *загальнокультурна* – рівень освіченості, що є достатнім для самоосвіти, прийняття самостійних рішень та визначення власної позиції; *соціально-педагогічна компетентність* – інформованість і здатність реалізовувати свої соціально-педагогічні можливості при взаємодії з іншими людьми; *соціально-психологічна компетентність* – інформованість і здатність соціального педагога ефективно взаємодіяти з іншими людьми у системі міжособистісних відносин [8, с.125].

Не варто залишати поза увагою і те, що концепції професійної компетентності соціального педагога та соціального працівника у більшості країн є різними за наповненням та змістом. Одні з них акцентують увагу на теоретичному підході – набуття знань у галузі теорії соціальної роботи, інші – надають перевагу практичній діяльності, формуванню професійних умінь, є дослідження, де професійна компетентність визначається як єдність теоретичної та практичної готовності соціального педагога до здійснення своєї професійної діяльності.

Відмінними є також позиції вітчизняних та російських вчених (О.Безпалько, С.Бочарова, М.Зверева, М.Галагузова, А.Каська, І.Мигович, Л.Міщик, В.Поліщук та ін.) до визначення особистісних характеристик (уміння, якості) та компонентів професійної компетентності соціальних педагогів та соціальних працівників.

Незважаючи на різні підходи до висвітлення особистісних та професійно важливих властивостей та якостей соціального педагога, різнопланове розкриття структури та складових професійної компетентності можна виділити загальні характеристики, які відображають можливості людини оволодіти даною професійною діяльністю. Адже метою підготовки соціального педагога є, насамперед, розвиток його в особистісному, професійному та соціальному плані, а її результатом є і набуття професійних знань, умінь та навичок, і розвиток професійно необхідних якостей.

Разом з тим, необхідно враховувати особливості підготовки соціального педагога, які полягають у тому, що він повинен бути готовим працювати не лише в організованому навчально-виховному середовищі (навчально-виховні за-

клади усіх рівнів), але й у відкритому соціумі з урахуванням взаємодії та посередництва з різними соціальними установами та службами. Саме така специфічність професійної діяльності соціального педагога стимулює науковий пошук теоретичних та методичних основ їхньої професійної підготовки та підтверджує необхідність формування компетентного фахівця.

З огляду на це, цікавою та перспективною є запропонована польським науковцем Р.Квасніцею типологія компетентностей педагога [9]. Автор зосереджує свою увагу на тому, що обсяг і різноманітність необхідних компетентностей педагога є такими значимими, що поява їх повного комплексу за час його перебування у ВНЗ неможлива. Відтак, професійна підготовка педагога повинна включати кілька стадій, утворюючи узгоджений комплекс, найважливішою частиною якого має стати не «підвищення кваліфікації», а постійна і ефективна «допомога педагогу у його розвитку». Дослідник вважає, що за короткі роки навчання у ВНЗ можна сформувати особу з повною компетентністю лише для виконання простих і незмінних завдань, але не педагога з чисельними обов'язками, змушеного діяти у ситуаціях, які практично ніколи не повторюються.

Р.Квасніца наголошує, що навіть його досить детальний перелік компетентностей педагога не є повним, а охоплює лише найголовніші. Всю їх сукупність він поділяє на два великих комплекси (групи): комплекс практично-моральних знань, досвіду та умінь (I) та комплекс технологічно-аналітичних умінь та навичок (II). Комплекс I включає переважно аксіологічні знання, досвід та вміння, необхідні для розуміння світу, оточення, себе, що забезпечує порозуміння шляхом діалогу та взаємодії. Він може бути диференційований на комунікаційні, інтерпретаційні та моральні компетентності. Комплекс II можна назвати технічно-аналітичним (у широкому розумінні) і праксеологічним у своїй основі. Він охоплює вміння аналізувати, порівнювати, трансформувати, трансплювати, досягаючи бажаної мети чи цілей. Комплекс II має такі групи компетентностей – постуляційні, методичні і реалізаційні. Розглянемо більш детально, названі компетентності.

1. *Інтерпретаційні компетентності* полягають у правильному й усвідомленому ставленні до оточення (біосфери, предметів, людей, себе), що дає змогу сприймати це ставлення не як об'єкт для опанування і використання особистих цілей, а як об'єктивну і незалежну суть, що вимагає постійного вивчення, аналізу й пошуків сенсу її існування.

2. *Моральні компетентності* полягають не стільки в засвоєнні пануючого морально-етичного кодексу, скільки є здатністю до рефлексії та автономних пошуків відповіді щодо моральних основ наших вчинків, зокрема відповіді на фундаментальне і «вічне» питання – яким бути і як діяти, щоб не «втратити себе» і не стати чиєюсь маріонеткою, одночасно не порушуючи прав та свободи інших осіб.

3. *Комунікаційні компетентності* спрощено можна розглядати як здатність до широкого діалогу. Але йдеться не стільки про знання риторики й засвоєння культури і техніки дискусій, скільки про глибокі роздуми над проблемою розуміння Іншого й Себе одночасно з іманентною здатністю толерантного сприймання іншої особи як особистості.

4. *Постуляційні компетентності* поступово розвиваються від умінь сприйняти, погодитися і виконувати поставлені кимось іншим цілі до здатності цілком автономно їх вибирати чи формулювати на основі врахування професійних та інших завдань.

5. *Методичні компетентності* є сукупністю специфічних знань та діяльнісних навичок, які дають уміння обрати

та реалізувати оптимальний (чи близький до нього) план руху до цілі. Вони не зводяться до знання основних алгоритмів чи кількох професійних методів, ефективних лише у стандартних і незмінних умовах. Методичні компетентності поступово удосконалюються з досвідом людини від простого копіювання зразків, усвідомленого виконання програм з постійною та варіативною частинами аж до появи навичок інноваційної діяльності й вільного створення власних оригінальних алгоритмів чи методів діяльності.

6. *Реалізаційні компетентності* включають оволодіння вміннями та навичками створювати умови для реалізації планів і намірів у рамках обраних методів, а також досягнення цілі оптимальним шляхом. Вони значно ширші від дидактичних умінь чи професійної майстерності, бо в ідеальному випадку є здатністю до нестандартного і несподіваного руху до мети, вільного вибору інноваційних засобів діяльності.

Ми вважаємо, що запропонована типологія компетентностей, розуміння можливостей їх застосування для вирішення соціальних і професійних завдань сприятимуть покращенню якості виконання соціальними педагогами діагностичної, прогностичної, організаційної, комунікативної, профілактичної та інших функцій соціально-педагогічної діяльності.

У межах компетентнісного підходу посилюється і прикладний (практичний) аспект підготовки соціального педагога, який дозволяє переосмислити соціальну роль фахівця щодо вирішення у майбутньому професійно важливих завдань та виконання різних соціальних ролей соціально-педагогічної діяльності.

дагогічної діяльності.

Розуміння сутності соціально-педагогічних явищ, логіки дослідницького процесу неможливе без оволодіння соціальними педагогами дослідницькими компетентностями. Практика соціального педагога потребує умінь визначення мети і завдань своєї діяльності, пріоритетних шляхів удосконалення організації різноманітних соціально-педагогічних процесів. *Дослідницькі компетентності* ми пов'язуємо з методологією, методиками та сучасним інструментарієм наукових досліджень.

Висновок. Таким чином, в цілому професійна компетентність соціального педагога спрямована на усвідомлення себе як особистості та професіонала; є складним утворенням, що інтегрує у собі теоретичну (знання), практичну (уміння та навички) та особистісну (якості, властивості, досвід) складові, які обумовлюють готовність виконання соціально-педагогічної діяльності.

Переважна більшість сучасних педагогічних досліджень пов'язує ефективність підготовки соціального педагога з засадами компетентнісного підходу.

Соціальний педагог має можливість застосовувати різні типи компетентностей у своїй діяльності. Компетентнісний потенціал дозволяє йому чітко організувати процес власної професійної діяльності, моделювати та прогнозувати її наслідки.

Перспективи подальших пошуків зазначеної проблеми вбачаємо у детальнішому обґрунтуванні компонентів професійної компетентності соціального педагога та розробці технології її формування.

Література та джерела

- Архипова С. Компетентнісний підхід до професійної підготовки фахівців у галузі соціально-педагогічної діяльності [Текст] / С.Архипова // Вісник Львівського університету: Серія педагогічна. – 2009. – Вип. 25.Ч 1. – С.99-105
- Івченко А.О. Тлумачний словник української мови / А.О.Івченко [Худож – оформлювач І.В.Осипов]. – Харків: «Фоліо», 2005. – 540 с.
- Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: [Бібліотека з освітньої політики] / Під заг. ред. О.В.Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с.
- Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські абрис. / Н.М.Лавриченко – Київ: ВІРА ІНСАЙТ, 2000. – 444 с.
- Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / за заг. ред. проф. І.Д.Звереві. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
- Поліщук В.А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти [Текст]: дис. д-ра пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Поліщук Віра Аркадіївна: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2006. – 454 с.
- Професійна освіта: Словник: Навч. посіб./ Уклад. С.У.Гончаренко та ін.: За ред. Н.Г.Ничкало. – К.: Вища шк., 2000. – 380 с.
- Словарь по социальной педагогике: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Авт.-сост. Л.В.Мардахаев. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 368 с.
- Kwasnica R. Wprowadzenie do myślenia o wspomaganiu nauczycieli w rozwoju. /w:/ Studia Pedagogiczne, LXI. «Z zagadnień pedagogicznych i kształcenia nauczycieli» // pod. red. H. Kwiatkowskiej i T. Lewowickiego. –Warszawa, PAN, 1995. – S.9-43

В статье проанализированы некоторые теоретические положения компетентностного подхода подготовки социальных педагогов. Детально охарактеризованы содержание, виды, уровни профессиональной компетентности социального педагога, определены факторы ее формирования. Особое внимание уделено смысловым характеристикам профессиональной компетентности, которые положительно влияют на процессы профессионального развития, содействуют переосмыслению личностного и профессионального опыта, способствуют формированию новых профессиональных эталонов будущих социальных педагогов.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, профессиональная компетентность, компетентностный подход, социальные педагоги.

The article is dedicated to analysis of certain theoretical concepts of the competence approach to social workers training. The author details on the subject matter, types, and levels of a social worker's professional competence, and enlists the factors for its formation. In the majority of pedagogical researches the efficiency of a social worker's training is dependent on the competence approach principles. Due to the competence potential a social worker can properly shape the process of professional activities, model and forecast their respective consequences. Professional competence is defined as a person's consciousness of being an individual and professional, complex formation integrating theoretical (knowledge), practical (skills), and personal (features, traits, experience) components which precondition readiness to perform social and pedagogical work. Separate focus is made on conceptual specifics of professional competence that have a positive effect on professional development processes, help to re-estimate personal and professional experience, and encourage emergence of new professional benchmarks for future social workers.

Key words: competence, competency, professional competence, competence approach, social workers.